

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך יד, תשכ"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

דברים נבראו קודם שנברא העולם ואלו הן: תורה ותשובה, וגן עדן וגיהנום, וכסא־הכבוד ובית־המקדש, ושמו של המשיח (פסח' נד ע"א); שבעה דברים מכוסים מבני אדם ואלו הן: יום המיתה ויום הנחמה וכו' (שם נד ע"ב); שבעה אין להם חלק לעולם הבא ואלו הן: לבלר וסופר וכו' (אדר"נ לו, ה).

חיים רבין

מלים הודיות בעברית

בין מאות המלים הזרות, הנמצאות בלשון המקרא, יש רבות שהגיעו אל לשוננו ממרחקים. יחד עם המוצרים או החידושים הטכניים, שמלים אלה ציינו, הן עברו מעם לעם, עד שהגיעו לארץ ישראל¹. מלים כאלה נקראות "מלים נודדות". לא תמיד אפשר לגלות, מאיזו שפה יצאו מלים אלו בראשונה. לעתים מוליך אותנו המחקר לארץ נידחת, אשר לשונותיה בימי קדם אינן ידועות לנו כלל, ולא נוכל אלא לקבוע שפה ידועה לנו, אשר לפי מקומה הגיאוגרפי מסתבר, שהייתה אחת מתחנות המעבר הראשונות למלה. לדוגמה, מוצאה הגיאוגרפי של הגפן הוא בדרום קווקז, ויש להניח, ששם הפיקו מענביה לראשונה את היין, ועובדה זו אולי משתקפת בסמיכות הסיפור המקראי על היין (בר' ט, כ) לפרשת

1. לזאת מצטרפת עוד "נדידה" פנימית, כי מסתבר שמלים רבות, שתדורו לא"י באלף השני, עברו לעברית מתוך לשונותיהם של עממי הארץ.

נחיתתו של נוח על הרי אררט שבסביבה ההיא. מאחת השפות של החבל ההוא, כנראה, נובעת גם המלה וִין, שזכתה לתפוצה רחבה ושממנה נגזרה גם יין בעברית, אך לעת עתה אין בידינו לעקוב אחרי מלה זו מבעד לחיתית, שבה נקרא המשקה וִין².

למלים הנודדות הללו שייכות גם אותן מלים זרות בלשון המקרא, שמוצאן אותר בלשון הסנסקריטית, שפה הודו-אירופית בהודו, ששימשה במשך אלפי שנים כלשון ספרותית חשובה, וממנה הסתעפו כמה מלשונותיה החשובות של הודו של ימינו, כגון ההינדי, המדוברת בפי כ־90 מיליונים, האורדו ועוד. גם כמה מן המלים האלה ודאי אין מקורן הראשון בסנסקריט, אלא בלשונות הקודמות של החבלים, אשר עליהם השתלטו הכובשים ההודו-אירופיים, או בלשונות הודיות הקיימות עד היום, כגון השפות הדראוידיות שבדרום.

במחקר מלים זרות בכלל, ומלים נודדות בפרט, אסור להיגרר אחרי דמיונות מקריים בצליל המלים, שכמותם יש למכביר. צריך להוכיח, שהמלה אינה מתבארת מתוך העברית עצמה³, וששאילת המלה מן המקור המשוער מסתברת מבחינת העניין. על כן קשה, למשל, לקבל את הדעה, שהמלה נח ש

2. ראה על מלה זאת מאמרי "מלים חיתיות בעברית" בספר סגל, ירושלים תשכ"ג, סעיף 16.

3. אך יש מלים המתבארות לכאורה מן העברית, ובכל זאת הן שאולות, אלא שהותאמו ע"י אטימולוגיה ועממית, או פיתחו במשך הזמן "שורש" שלם.

(החיה) בעברית, אע"פ שלא נמצא לה מקביל טוב בשפות השמיות, שאולה מסנסקריט נהש⁴, שמו של מלך אגדי, שהאלים הפכוהו לנחש; או שהנחש הנקרא שרף שאול מן השם הסנסקריטי סרפ⁵ "נחש", כי נחשים יש בכל מקום במזרח התיכון, ואין סיבה, שהעברית תשאל את שמם מרחוק. לעתים נמצאת המלה המקורית בכמה שפות, בעיקר שפות קרובות קרבה משפחתית, ועלינו להחליט, על פי שיקולים ענייניים ופוניטיים, מאיזו מהן נשאלה. לגבי הנושא שלנו, שאלה זו חשובה. הסנסקריט שייכת לקבוצת השפות ההודו-אירניות, שענף שני לה הן לשונותיה העתיקות והחדשות של פרס, אפגניסטן ושטחים נרחבים באוזבקיסטן ומדינות גובלות בה בברית המועצות. כידוע, קיבלה העברית מלים גם מן הפרסית הקדומה, וזו גם שימשה, כנראה, תחנת מעבר למלים הודיות, עד שבגלל דמיון המובהק של שפות אלו בשלביהן הראשונים לעתים קשה להגיע לידי מסקנות ברורות.

מלבד ההודו-אירנים, שהגיעו להודו ולפרס, נטתה קבוצה אחת של אותו העם (וכנראה תוך אותה הגירה ממזרח אירופה למזרח התיכון) במחצית הראשונה של האלף השני לפסה"נ לארם נהרים. שם היא השתלטה על העם החורי, ובצמידות עם החורים מופיעים נושאי שמות הודו-אירניים,

4. Nahusha.

ע"י Sylvain Lévi, REJ 82 (1926) = Mélanges Isr. Lévi

עמ' 52—54.

5. srpa-, עיין שם, עמ' 54.

החינוכית הענפה והרחבה, במוסדות הכשרת המורים, ובמעשה החינוך עצמו, בבתי הספר המגוונים לסוגיהם ולשלביהם.

בחינוך, כבכל מדע, המונחים חייבים להיות מובהקים וחד־משמעיים במידת האפשר. אף כאן מתברר יותר ויותר הצורך להחליף מושגים דו־משמעיים או רבי־משמעיים במונחים יותר מכוונים לתכליתם, אפילו אם המונחים המפנים את מקומם הם בעלי עבר ומסורת ארוכה, ומשוקעים הם במיטב הספרות והמחשבה העברית. והרי המלה מחשבה אף היא עצמה שימשה בעבר לכמה וכמה עניינים, ובהם לשניים, שבלשון מדויקת ומדייקת הכרח להבחין ביניהם. היא שימשה גם לאותו תהליך של היווצרות ההרהור וגם להרהור עצמו, פרי אותו התהליך. כשמדברים אנו כיום על תהליכים פסיכולוגיים בילד או במבוגר, חייבים אנו להבדיל בין חשיבה, שהיא פעולת החושב, לבין תוצאתה, שהיא המחשבה. גם המלה לימוד מטעה לפעמים ברוב משמעותה, כי נוהגים היינו להשתמש בה גם לפעולת המורה וגם לפעולת התלמיד. לפיכך היה צורך לחדש את המונח למידה, כשהמדובר הוא בקניית דעת, ולא הקנייתה.

יש ברשימה זו מספר עניינים, ששנים רבות השתמשנו להם במלים לועזיות, ורבים היו סבורים, שאין צורך בתמורה עברית, שהרי המלים האלה הן "בין־לאומיות" ומקובלות על הכול, כגון: פרויקט, פרסטיג'ה, אקטואליזאציה, סוציאליזאציה, אינדיוידואלי, אודיוויזואלי, אך נראה, שאין זה חוק בל יעבור, שאותן מלים בין־לאומיות, שצורתן כה חורגת מן

המשקלים הרגילים בשפתנו, יוסיפו להיות אורחיות בה². יש גם לזכור, כי כוחה הפנימי של העברית רב עמה ליצור, לעתים קרובות, ביטויים נאים אפילו למושגים כלליים, שתרבות והיסטוריה וידע-עם משוקעים בהם. שנים רבות השתמשנו במלה פרויקט, אף חניכנו בדרך הפרויקטים. לא מצאנו תחליף עברי למלה זו, וההצעה נושא לא נראתה לנו. והנה חודש בתחום הצבאי המונח מִבְצָע, ומלה זו נמצאה יאה גם לפרויקט, וכיום אפשר לדבר על מוסדות חינוך, שמלמדים או מתנכים בהם בדרך המבצעים. גם המלה פרסטיז'ה, שהחזיקה מעמד בצורתה הלועזית עד לפני זמן קצר, נאלצה לפנות בן לילה את מקומה ליוקרה, שהוחלט עליה באחת ממליאות האקדמיה. יש לנו אפוא עתה מספר מלים במשקל זה המתחילות ביו"ד: יוהרה — מהספרות התלמודית; יִזְמָה, יומרה, יוקרה — מחודשות.

אקטואלי הוא מה שמתרחש עכשיו, ולפיכך אקטואליזאציה היא עכשוו, והמביא את הדברים לידי כך מְעַכְשֵׁוֹ אותם. כן קבעה האקדמיה לסוציאליזאציה את המונח חברות, ולמושג אינדיווידואלי מוצע לנו המונח יחידני, שהרי האינדיווידואל הוא היחיד. בחינוך ובעבודה סוציאלית מדברים לעתים קרובות על טיפול יחידני, אופי יחידני, גישה יחידנית וכדומה. לאמצעים האודיוויזואליים הנהוגים בהוראה, בהרצאות פומביות ובדרכי הסברה שונות, מוטב לקרוא בקיצור

2. על כך הרחבתי את הדיבור בחוברתי "נדבר איש אל רעהו"

(לשונו לעם" כזו—קכח) פרק 23.